

КРЕАТИВНОСТ, ПОРОДИЦА И ПРЕДШКОЛСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ – ОТКРИВАЊЕ И НЕГОВАЊЕ КРЕАТИВНОСТИ

Резиме: Креативност код одраслих се процењује према *резултатима*, без обзира о којој области се ради. Треба имати у виду да креативност има свој *почетак*, *полазну тачку*, пут и развој да би постала друштвено значајна.

У саопштењу ће бити речи о *почетку* и *првом извору* од којег полазе нагвештаји и манифестације креативности у детињству, а која се манифестује као *спонтанa активност* у којој је тежиште на *процесу* стварања, креацији, покрету, деловању да се нешто створи и да се дете изрази са много спонтаности и природности у намерама и активностима у којима имагинација заузима широки простор.

За уочавање, откривање раних својстава креативности *породица је прави амбијент*, где је могуће уочити, препознати и открити прве знаке и открити различите покушаје њиховог манифестовања.

Многе породице данас, због бројних отежавајућих околности, нису у могућности да делују на адекватан начин. У том правцу, предшколске и друге институције могу да буду понуда и помоћ родитељима у подржавању њихових напора за што потпунији развој детета а посебно његових стваралачких потенцијала.

Кључне речи: стваралаштво, породица, предшколске институције.

Креативност (стваралаштво) и интелигенција су највише цењена људска својства. Досадашња истраживања су највише била усмерена на проучавање интелигенције, док је стваралаштво било на маргинама истраживања и интересовања. Још је Терман у својим истраживањима, започетим после Првог светског рата (1921. године) поставио питање шта још стоји иза интелигенције. Треба поменути да је Лав Виготски, познати руски психолог, далеких 30-их година прошлог века (Виготски, Л., 2005) изнео и разрадио идеју (схватање) о креативности која се јавља у свим областима живота. Двадесетак година после Виготског многи истраживачи су се заинтересовали за ову сложenu област људских својстава. Од 50-их година прошлог века започета су разноврсна истраживања о креативности, али још увек у сенци интересовања о човековим способностима.

Гилфорд је 1950. године (Guilford, J., 1950) утврдио да се за две декаде појавило 186 књига или чланака о креативности (са 21.000 јединица), а да је 1965. године амерички часопис „Психолошки апстракт” имао 132 библиографске јединице за једну годину.

Истраживања о даровитости у свету су показала да од 10 понуђених вредности, само сваки пети (19,4%) испитаних је сматрао да су феномени

креативности и имагинације важни људски квалитети. Испитивање је обухватило 40.000 учесника из 44 земље са различитим бројем ученика у појединим периодима истраживања (Павловић, З., Максић, С., 2007).

У оквиру информација о креативности, неизоставно треба поменути истраживања о даровитости и креативности која се реализује на Високој школи за припремање васпитача у Вршцу (Висока школа струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“). Ове године (2014) је 20 година како се ова високошколска установа бави проучавањем даровитости и креативности, окупља велики број учесника различитих стручних профила, од којих су неки из бивших република Југославије и из Европе. У континуитету од 20 година разматрају се бројна и различита питања и прилази о даровитости и креативности, као и резултати различитих истраживања. Такви продубљени ставови о креативности и даровитости доприносе ширем сагледавању ових феномена. Сво богатство идеја, прилаза, резултата, практичних искустава, садржано је у 20 зборника који представљају велику вредност различитих сазнања за све оне који се директно или индиректно баве васпитањем деце и младих.

Није необично да је друштво више заинтересовано за интелектуалне способности и образовање, јер они чине основу живота, нарочито данас. Сем тога, феномен стваралаштва је врло сложен; на њега утиче низ фактора које је тешко утврдити да би резултати истраживања имали одређену валидност.

Креативност код одраслих је претежно проучавана из времена њиховог детињства, то јест враћања уназад, о чему постоји велики број студија. Елен Винер (Winner, Elen, 1996) је приказала низ примера како је цела породица била активно укључена у развој дететовог талента. У таквим породицама, талентовано и креативно дете је од раног узраста добијало стручно образовање (најчешће музичко, али и за друге таленте) и каснију укупну подршку у развоју и манифестовању талента. Од бројних великана креативности поменућемо неке савремене: виолиниста Јехуди Мењухин, шахисткиње сестре Полгар, спортисте – пливач Макс Шпиц и др. Подршку целе породице, од раног детињства, имали су наш Стефан Миленковић и његов млађи брат Марко, светски тенисер Новак Ђоковић и многи други.

О проучавању креативности постоје различите дефиниције и теорије, начини идентификације, методе истраживања. Једино слагање свих који су се бавили, и који се баве, овим истраживањима је став да је креативно мишљење највиша ментална функција а креативна продукција врх људског постигнућа. Најчешће примењиване дефиниције могу да се класификују према нагласку који се ставља на продукт, процес или искуство стваралаштва. Креативност означава стварање нечег новог, проналазак, изум, оригинално дело, и односи се на способност људи да се пронађу нова решења, сагледају проблеми из новог угла, дају нове идеје, нова увиђања.

Резултати бројних истраживања су хетерогени, па чак и противуречни. Креативност као комплексан феномен је сложен за проучавање и зависи од области у којој се испитује, врсте инструмената који се примењују и

материјала којима се утврђује нешто што има специјалну или технолошку вредност.

Али креативност има свој *почетак*, први *извор* из којег полазе наговештаји и прве манифестације. Креативност подразумева „буђење” у развијању радозналости, пажње, активности, стваралаштва (Debesse, M., 1971).

Лав Виготски се посебно бавио *развојем имагинација*, њеног уочавања, подстицања код деце. Виготски је наглашавао потребу богаћења искуства детета зато што то искуство представља материјал из којег се стварају нови видови фантазије. Богаћење искуства детета ствара довољно чврсту основу за његов стваралачки рад, пошто се не може, како Виготски каже, стварати „ни из чега”. Стога су друштвена средина и позитивни подстицаји од изузетног значаја за општи развој, а посебно за развој креативних потенцијала. Виготски сматра да је машта (имагинација) предуслов за појаву креативности која се развија постепено, од елементарних и једноставних форми ка све сложенијим.

Према схватању Гилфордове групе, креативне могућности су састављене од многих компонената и њихове композиције зависно од тога где се оне налазе.

Дебес указује да посматрање, праћење и проучавање мале деце указује на функционалну креативност која има више облике, која је глобална и исказује се у језику, цртању, бојењу, моделирању, игри, музици и др. (Debesse, 1971). То одговара глобалном и синкретичком мишљењу на овој етапи развоја. У почетку је то шарање које претходи цртежу и које показује урођену креативност, што доминира до треће године. Од треће године дете се одушевљава да прави цртеже човека. Између 3. и 4. године примећује се одушевљење према боји, уживање у реализовању обојених површина и облика који следе после таквог рада. Креативност деце истовремено подразумева њен резултат. Тежиште је на *процесу стварања* на креацији, покрету, деловању оног ко ствара. Дебес (Debesse, M., 1958) сматра да „изражајност” код мале деце означава могућност да се нешто створи, да се мало дете изрази, да остварује нешто са много спретности и природности у намерама и личним активностима. У том изражавању имитација деце заузима широки простор и представља *увод* у уметничке активности. Дете са креативним потенцијалима воли да ради „по свом” чак и у ситуацији да буде слабије цењено.

Када се ради о потенцијалима за музику или склоности ка музици, Дебес сматра да је дете истовремено и слушалац и интерпретатор и креатор, под условом да се формира смисао речи (Debesse, M., 1958). Он указује да је пожељно да се детету омогућава да измишља и импровизује певане фразе или да производи звук уз помоћ једноставних средстава.

У музичком домену прелази се од спонтане ка изазовној креативности која представља право богатство. Са веома једноставним инструментима, ударалкама, чак и са импровизацијом уз помоћ разних металних цеви, кутија и сл., мала деца могу да се изразе у погледу ритма и различитих звучности, комбиновани са ритмиком и плесом. Довољна је једноставна техника као

подршка ономе што дете измишља и иновира, захваљујући својим емоцијама и својој фантазији.

Дебес указује на неколико карактеристика стваралаштва: креативност је интелектуална активност која одговара дивергентном мишљењу које посебно подстиче игру имагинације и иновација свих врста. Феномен креативности код млађе деце манифестује се спонтано у непотпуним формама, разноврсне су и брзо смењују једна другу због чега је тешко сачувати пролазне форме манифестовања креативности. Те форме се често заборављају и многа деца која су показивала одређене потенцијале у цртању, музици, језику, игри са различитим материјалима, буду запостављена. Само мали број деце са значајним креативним потенцијалима настављају да се баве својим интересовањима, чак супротно оном што од њих очекују родитељи, а касније учитељи и други. Такви појединци, од раног детињства па у даљем развоју, показују упорност, мотивацију, превладавање разних тешкоћа, јер су најчешће „другачије” личности, имају одређени „карактер”, не осврћу се на примедбе, критике, неприхватања мишљења средине. Такво различито (дивергентно) мишљење разликује креативно дете од друге деце и по томе што воли да ради „по своме”, док други раде онако како им се каже. Није лако разумети ту „другачијост” и наћи праву меру за различитост у понашању које је често пратилац необичних идеја, активности или неког „експеримента”.

Деца која су оцењена као креативна, била су духовита у својим слободним асоцијацијама и касније су пре тежила неконвенционалним него конвенционалним каријерама. Сматрало се да је креативније понашање повезано са неуротичношћу. Међутим, један број студија, са различитом децом, показала су да не постоји однос између мера креативности и мера емоционалних поремећаја (енгл. disorder).

Проучавање млађе деце је повезано са низом тешкоћа а посебно проучавање у оквиру породице. Породицу не чине само родитељи већ и други ближи рођаци (браћа, сестре, ујаци, стричеви, деде, бабе) који на непосредан или посредан начин утичу на децу. Прве године одрастања деце у породици имају изузетан значај у много праваца: физичком, интелектуалном, афективном, социјалном, моралном. Код највећег броја те године су полазна тачка и извор свих каснијих догађања у животу, а посебно у стваралаштву.

О утицају породице у погледу формирања личности постоје различите теорије. Према Фројдовој психоанализи породична ситуација има огромну улогу. Нарочито улогу имају отац и мајка и структура даљег карактера зависи од става према оцу и мајци.

Према Адлеровој психологији, најзначајнију улогу има *породична атмосфера* и нарочито *положај детета* међу другом децом у породици, то јест *ред рађања* (најстарије, средње, најмлађе, јединац). Положај најстаријег детета, према Адлеру, је најповољнији до појаве другог детета. Најмлађе дете је увек мажено и најчешће размажено.

Прво и једино дете прима више стимулација одраслих у својим раним годинама. У поређењу са децом у породицама у којима има браће и сестара, касније рођено дете више свог времена користи у друштву са другом децом.

Већа стимулација одраслих тада је усмерена ка њиховом когнитивном напредовању.

За нормално одрастање детета у породици посебно креативног, утврђене су неке важне чињенице: 1. да ли је дете жељено или нежељено; 2. дете младих родитеља оптерећује њихов лични развој (и провод); 3. када родитељи желе одређени пол детета.

Породица је „космос” у малом јер садржи бројне елементе значајне за одрастање деце: материјалне, образовне, здравствене, културне, социјалне и друге. Али оно што је главно и одлучујуће је клима, атмосфера која влада у породици и у којој дете одраста, те показивање разумевања за креативно дете, опуштеност, пријатељски однос, подршка.

Највећи број истраживања био је усмерен на утицаје породице и праксу подизања деце (Getzels and Dillon, 1973). Значајна су истраживања у погледу реда рађања деце. Утврђено је да су прворођени дечаци били креативнији од оних који су касније рођени. Мајке креативне деце су биле мање рестриктивне и сигурније. Оне су волеле промену, самостално су процењивале и биле су мање социјабилне, савесне и мање инхибиране. Такође су биле мање усмерене да о себи пруже повољан утисак (повољну импресију), и мање обавезне према другима. Те особине сугеришу да су мајке креативне деце саме биле креативније него општа популација и мање окупиране (ангажоване) неговањем креативности њихове властите деце својим нестереотипним понашањем.

Љубав детета према родитељима није компликована као код одраслих. То је више однос привржености и нежности. Њихову љубав може да осети и она особа која о њему брине. Воли мајку јер му највише чини. Деца врло брзо уоче ко им највише пружа задовољство и радост, па тога и заволе.

Говорећи о породичној средини, Елен Винер (Elen Wiener, 1996) даје (износи) шест тачака које се односе на даровиту децу:

1. даровита деца заузимају „специјалне позиције” у породици: она су често или прворођено дете или јединче;
2. ова деца расту у „обогатеним условима”;
3. њихове породице су усмерене ка детету: родитељи усмеравају сву своју енергију чинећи све да њихово дете добије ране вежбе у домену у коме је показало даровитост;
4. њихови родитељи су мотивисани: они подстичу и моделе и високе стандарде за постигнућа. Када су родитељи превише усмерени на успех и више воле дечје постигнуће него своје дете, даровита деца имају ризик да не успеју, да се изгубе;
5. истовремено, даровитом детету родитељи дозвољавају значајну независност;
6. добри средински услови воде и доприносе развоју талента и комбиновани са високим очекивањима и стимулацијом, с једне, и неговањем и подршком, с друге стране, доводе до пуног успеха (стр. 181, 182).

Даровита деца и одрасли који касније постижу велике и значајне резултате, окружени су пажњом њихових породица. Још је давно Лав Виготски наглашавао значај средине у којој се дете развија и богаћење искуства које дете у њој стиче. То искуство представља материјал из којег се стварају нове фантазије. И други истраживачи су истицали значај „обогачене” средине која стимулативно делује на развој деце. Е Винер истиче да су такве услове најчешће имали прворођена деца или јединчад. Објашњење за овакво мишљење Е. Винер налази у мотивацији. Прворођено дете проводи своје ране године у позицији предности коју губи када се појаве друга браћа или сестре. Тиме прворођени могу да буду подстакнути да поново постигну изгубљену централну позицију у породици. Родитељи који одлуче да имају само једно дете могу бити људи високих способности који желе да мање времена поклоне подизању деце, а више времена свом раду и каријери.

Истраживачи се слажу у схватању да даровита деца типично расту у „обогаченим” срединама: интересантним, разноврсним, стимулативним. Они живе најчешће у кућама (породицама) које имају различите књиге, штампу, часописе и сл. и почну рано да читају, похађају различите приредбе, музеје, дечја позоришта, музичке приредбе. Њихови родитељи већ од раних година воде занимљиве разговоре и дискусије о породичним догађајима или питањима. Родитељи који имају жељу да даровитом детету пруже обогачену средину и чврсто се држе у свом настојању, постижу добре укупне резултате у васпитању детета. Родитељи даровите деце нису (не морају да буду) посебно образовани ако им је циљ да њихово даровито дете постигне запажен успех.

Учено је да даровита деца која немају (или немају довољно) формалног музичког образовања најчешће учествују у „алтернативним” музичким активностима (као што су рок или друге музичке групе) и долазе из мање образованих породица.

Најбољи пример „алтернативне” музичке групе су Битлси. Сваки члан групе је имао свој властити музички пут, а затим као група такође свој развојни пут. Ова група је подарила свету дивну, осећајну музику, са текстовима који су будили различита осећања обичних људи: љубав, саосећања, нежност, тугу, али и бунт и незадовољство када је томе било време.

И родитељи деце која су даровита у визуелним уметностима нису обавезно високо образовани. Ови родитељи су увек подстицали њихову уметнички наклоњену децу и настојали да им обезбеде материјал за развој њихових талената: куповали им уметничке материјале, обезбеђивали простор да се баве својом уметничком склоношћу и сл. Даровитост може и да се подстиче и развија и у породицама које немају много материјалних средстава као што су породице које су образоване или/и имају значајна средства, утврђено је да су сиромашни родитељи деце која су идентификована као даровита, одговорни, стимулативни и да им пружају могућности за читање, разговор, плес, посету одговарајућим приредбама и сл.

Оно што је критично, то су *културне вредности* које имају васпитни приоритет и које су повезане са социјалним статусом. Многе добростојеће

породице пружају обogaћену средину и пуштају своју децу да троше време на безвредан начин.

Сви досадашњи налази указују на чињеницу да постоји чврста повезаност између даровитости и обogaћене средине.

Треба, међутим, нагласити да права даровитост преовлада све тешкоће и препреке. И из сиромашних породица су долазили блистави таленти од којих ће бити поменути само неки. Чувен је виолиниста Грапели коме се дивео и Мењухин, затим Ђанго Рајнхарт Ром, који је рођен у ромској породици на путовању између Белгије и Француске, и који је био сјајан виолиниста док није повређен у пожару њихове черге; после није могао да свира виолину и прешао је на гитару и на овом инструменту показао сву раскош свога талента. Нико после Рајнхарта није успевао да пружи такав тон и такву фантастичну свирку. Овде можемо да поменемо и нашег Јанику Балаша, који је од најранијих година, кроз цео свој (кратак) живот показивао сву раскош свог свирања на тамбурици.

Поред великих мајстора на различитим инструментима, треба поменути и даровитост чији је једини инструмент – глас. Људски глас, као јединствени инструмент, учинио је да су бројни даровити појединци, без музичког или недовољног музичког образовања, достигли врхунац људског умећа у својим песмама: Едит Пјаф, Жилбер Беко, Ив Монтан, Шарл Азнавур и др.

Сигурно је да обogaћена средина и музичко рано образовање представљају најбољи пут и средину за развој, али и за креативност и развој пре свега. Сви облици даровитости који оплемењују човека и његов живот заслужују поштовање.

Треба, међутим, поменути и негативну страну претераног ангажовања родитеља око развоја даровитог детета. Даровито дете понекад губи интересовање у области свог талента. То се догађа када су деца прерано упућивана да се баве (вежбају) у области свог талента.

Такви захтеви су у комбинацији са неким другим факторима, кад родитељи настоје да експлоатишу своје даровито дете. То се догађа и кад родитељи који доминирају не прихватају аутономију детета и тако лишавају своју децу нормалног емоционалног међусобног односа и односа детета са вршњацима.

Родитељи који се ангажују само у децјој даровитости, који су превише критични и захтевни, могу да доживе децју незаинтересованост, а резултат је депресивно и мрзоволно дете. Запажено је да даровито дете које је престало да доживљава успехе више никада неће да почне са обновљеним вежбањем и учењем.

Претерано инсистирање родитеља често се јавља у породицама са музичком даровитошћу, када родитељи доживљавају задовољство од *дететове публице*, па их то гура да дете све више јавно приказују.

У данашњим условима многи драгоцене налази о деци са уметничким потенцијалима и њиховом неговању, сматрају се превазиђеним и не поклања им се довољно пажње. У овом времену живота и рада породице (посебно

родитељи) имају, нажалост, мале или ограничене могућности да се више баве децом, њиховим активностима и потребама, па и када манифестују своје креативне потенцијале. Мали је број родитеља (или блиских рођака) који сачувају неке од резултата манифестовања даровитости своје деце из њихових раних година. То су најчешће цртежи, слике са бојама или неке фантастичне „грађевине” и сл., чешће и тачније запамте развој говора даровитог детета, њихове нове речи, нове или необичне изразе и њихову комбинацију, бројна занимљива питања упућена родитељима и другима. Дружење са децом (које није учење или поучавање) омогућава родитељима и другима из породице да уоче и различите „новине” у говору даровитог детета у исказивању необичних идеја, оценама различитих догађаја, опису људи из околине (рођака, суседа, познаника), њиховог понашања а често и опонашања. Родитељи су често изненађени начином закључивања даровитог детета о нечему о чему је раније било речи, или о необичним властитим идејама о томе.

У садашње време родитељи имају, нажалост, ограничене могућности да прате развој и обезбеде нормалне услове живота. Неки посебни догађаји у породици као што су губитак посла, болест, алкохолизам, смрт и др., узнемиравају родитеље у сасвим другом правцу. У таквим условима креативно дете се осећа усамљено, запостављено, чак и напуштено и врло несрећно. Без подршке, без одобравања и охрабривања, даровито дете почиње да се удаљује од родитеља и породице и све више постаје незадовољно собом и родитељима и тражи неки излаз из такве ситуације. Вршњаци тада могу да буду добар „излаз”, нарочито они који су слични њему, али и други.

У садашњим условима живота, за знатан број деце, нормална *допуна* и *помоћ* породици и родитељима могу да буду различите дечје установе, као што су: предшколске установе, стваралачке радионице и центри које воде уметници различитих усмерења, или људи који се баве културом и уметношћу, дечја позоришта и глумци, различити иноватори, клубови у којима даровита деца уче стране језике или неке друге занимљиве активности.

Посебно и не мање важно питање је колико даровита деца могу да учествују у раду и активностима поменутих уснова. Данашњи услови живота су тако сложени, па и драматични, да је у питању опстанак и егзистенција породице и задовољавање основних животних потреба. Некад су постојале шире породице, обично од три генерације, или су окупљале већи број блиских рођака (тетке, ујаци, стричеви и други), када је било и више деце у породици и увек је било оних који су могли да помогну родитељима (посебно мајци) у подизању и помоћи око деце, посебно даровите или деце која су се издвајала од осталих по својим способностима, стваралачким потенцијалима и особеностима. Данас је то тешко могућно. Још негде, изван великих градова, у ретким ширим породицама, то је могућно, али то није правило. Чешће је сада ако неки рођаци или пријатељи раде у свету, помажу „својима”, али и другима у таквим случајевима.

Постојање добрих предшколских уснова и других поменутих институција за децу, може да буде права помоћ родитељима, право место за децу, посебно за децу са уметничким и креативним потенцијалима.

Последњих десетак година и установе за децу су се побољшале и усавршавале у своме раду и све богатијим програмима. Почевши од посебних зграда или посебних простора, преко намештаја и одговарајуће опреме, различитих материјала за рад и стваралаштво деце, садржаја рада у тим установама (државним и приватним), активности даровите и друге деце постају све занимљивији. Васпитачи прдшколских установа, као и они појединци у осталим дејим установама, све су образованији и све успешнији у раду са децом.

Наравно, и ту није без проблема и тешкоћа. пре свега, опште осиромашење нашег становништва, велика незапосленост, огромне опште финансијске тешкоће око издржавања и оних институција које се односе на децу и васпитање, посебно млађе (мале) деце, озбиљно угрожавају нормални живот. И најбољи планови и програми рада са децом не могу да замене тешкоће и недостатке материјалне, финансијске и друге природе. Велики број незапослених родитеља не могу да плате учешће деце у поменутиим установама. Надамо се да ће садашње тешкоће и проблеми проћи и да ћемо дочекати боље и ведрије дане.

Литература:

- Copley, A. J. (1992). *More than Way of Fostering Creativity*. New York: Abeex Norwood.
- Debesse, M. (1958). *Le jeune enfant et la musiq*. Rev. de L'Ec. maternelle française.
- Debesse, M. (1971). *La nation de créativité*. In: L'enfant et la poesie. Acts du coleqe international de Nice, A. B. A. C.
- Debesse, M. et Mialaret, G. (1974). *Les recherches sur créativité*. Traite des sciences pedagogique, 5 Psychologe, Pedagogue. Press universitaires de France.
- Ђорђевић, Б. (2005). *Даровитост и креативност деце и младих*. Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
- Ђорђевић, Б. (2008). Креативност и имагинација деце и младих. *Педагошка стварност*, 1–2, Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине.
- Ђорђевић, Ј. (1996). *Креативност на предшколском узрасту – особености и форме*. У: *Зборник 2*, Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
- Getzels, J. W., Csikszentmihalyi, M. (1976). *Creative Vision: A Longitudinal Study of Problem Finding in Art*. New York: Willey.
- Getzels, J. W., Dillon, J. M. (1973). Giftedness and the education of the Gifted. In: Travers, R. M. W. (ed.) (1973). *Second Handbook of research on Teaching*. , Chicago, Illinois: Rand McWally.
- Guilford, J. P. (1950). Creativity. *Psychol.* 5, 44–54.
- Guilford, J. P. (1964). Factors that aid and hinder creativity. *Education the gifted* (ed. Josef L. Franch).
- Hollingworth, J. (1942). *Children above 180 IQ Stanford-Binet*. New York: Origin and development Word Bock Jonkers and Hudson.
- Квашчев, Р. (1981). *Психологија стваралаштва*. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.

- Maksić, S., Pavlović, Z. (2007). *Public opinion on child Imagination*. World Connul for Gifted and Talented children. England: Univ of Warwick.
- Pavlović, Z. (2006). Vrednosti u Srbiji i drugom dobu modernizma. *Sociološki pregled* 40 (2).
- Seifert, K. (1983). *Educational Psychology*. Boston: Hughton Mifflin Comp.
- Smith, P. N. (1965). *The Relationship of creativity of Social Class*. Pittsburg: Univer. Pensilvania School of Education.
- Стојаковић, П. (2000). *Даровитост и креативност. Савремени проблеми подстицања и развијања даровитости и креативности*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Виготски, Л. (2005). *Дечја маишта и стваралаиство*. Београд: Завод за усбенике и наставна средства.
- Winner, Ellen (1996). *Gifted Children. Myts and Realities*. Basic – A Member of the persens Books Group.

Prof. Bosiljka Djordjevic, PhD
SAO, Belgrade

CREATIVITY, FAMILY AND PRE-SCHOOL INSTITUTIONS – DISCOVERY AND FOSTERING OF CREATIVITY

Creativity in adults is estimated according to the *results*, regardless of the area which is in question. It should be born in mind that creativity has a *beginning*, a *starting point*, path and development, in order to become socially significant.

The paper deals with *the beginning* and *the first source* from which indications and manifestations of creativity in childhood emerge and creativity manifests as *spontaneous activity* in which the focus is on the *process* of creation, movement, acting to create something for the child to expresses with great spontaneity and in natural way his intentions and activities in which the imagination has a significant position and occupies wide space.

For detection and identification of early traits of creativity, *family is real environment* where it is possible to observe, identify and detect the first signs and notice various attempts of their manifestations.

Many families today, due to a number of aggravating circumstances, are unable to act adequately. In this regard, pre-school and other institutions can be a *supplement and assist* parents in supporting their efforts to complete development of the child and in particular its creative potential.

Key words: creativity, family, pre-school institutions.